

Padež u sintaksi

(*Sintaksa padeža*. Matea Birtić; Dunja Brozović Rončević (ur.). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Filozofski fakultet u Osijeku, 2010.)

Premda kategorija padeža pripada morfološkim kategorijama, njome se nužno ne bave samo jezikoslovci koji se zanimaju za morfologiju. Padeži su zanimljivi i sintaktičarima, semantičarima, povjesničarima jezika i dr. Upravo je jezikoslovce tako raznolikih profila na jednome mjestu okupio znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem *Drugi hrvatski sintaktički dani*, čiji je plod ovaj zbornik s naslovom *Sintaksa padeža*. Skup je održan u Osijeku od 13. do 15. studenoga 2008. godine, a Zbornik je objavljen u Zagrebu 2010. godine u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i osječkoga Filozofskog fakulteta.

Skup *Hrvatski sintaktički dani* prvi je put održan u svibnju 2006. godine, a utemeljen je velikim zalaganjem dr. sc. Branka Kune. Na taj je način sintaksa postala jedina tema jednoga skupa, odnosno jedan je skup posvećen isključivo njoj. Već se pri održavanju prvoga skupa u svibnju 2006. godine Filozofskom fakultetu u Osijeku kao suorganizator pridružio Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, a organizaciju drugoga skupa većim je dijelom preuzeo upravo Institut. Urednice su knjige Matea Birtić, koja je ujedno bila i tajnica Organizacijskoga odbora i Dunja Brozović Rončević, ujedno i predsjednica Organizacijskoga odbora.

Knjiga se sastoji od dva dijela. Prvi dio počinje Uvodnikom, u kojemu ured-

nice Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević ukratko govore o utemeljenju skupa Hrvatski sintaktički dani, zatim o Drugim hrvatskim sintaktičkim danima, čija je tema bila Sintaksa padeža, te o Nagradi Adolfo Veber Tkalčević, koju je na prijedlog Organizacijskoga odbora Hrvatskih sintaktičkih dana utemeljila Uprava Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku 2008. godine za sveukupan znanstveni doprinos sintaksi.

Za razliku od prvoga skupa, koji se bavio sintaktičkim kategorijama, dakle relativno opširnom problematikom, tema je drugoga skupa sužena i specifična. Riječ je o sintaksi padeža. Urednice u Uvodniku naglašavaju kako su padeži opravdano izabrani za glavnu temu *Drugih hrvatskih sintaktičkih dana*, jer je riječ o važnom teorijskom pitanju sintakse i morfologije i o temi *par excellence* slavističkih istraživanja.

Već je rečeno da zbornik započinje Uvodnikom, za kojim slijedi tekst Mirka Petija koji sadržava obrazloženje odluke o dodjeli Nagrade Adolfa Vebera Tkalčevića za sveukupan znanstveni doprinos sintaksi hrvatskoga jezika akademiku Radoslavu Katičiću. U tom tekstu autor vrlo iscrpno govori ponajprije o Katičićevu znanstvenom radu, ali i o njegovoj osobnosti, koju resi, kako autor reče, nenametljivost, skromnost, čime se pokazuje kako veliki znanstvenik može uistinu biti i velik čovjek. Radoslav Katičić bavio se klasičnom filologijom, a kao predavač i pisac intenzivno je djelovao i na području opće lingvistike i indoeuropeistike, posebno indologije, staroiranske filologije i orijentalistike. U sklopu slavistike vrijedna su njegova istraživanja vezana uz povijest hrvatskoga jezika kao i uz suvreme-

ni jezik. Nadalje bavio se pitanjem odnosa lingvistike i znanosti o književnosti te položajem jezika u književnome djelu. Peti naglašava da se Katičiću Nagrada Adolfa Vebera Tkalčevića ipak primarno daje za doprinos sintaksi hrvatskoga književnog jezika, čemu najviše svjedoči knjiga *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, koja je nezaobilazno djelo u proučavanju bilo kojega aspekta hrvatske sintakse. Prvi dio knjige završava *Bibliografijom sintaktičkih radova akademika Katičića*, koju je također sastavio Mirko Peti.

Drugi se dio knjige sastoji od *sedamnaest radova* dvadeset i dvoje autora. Radove su napisali istaknuti sintaktičari iz Hrvatske, Velike Britanije i Bugarske. Četrnaest radova napisano je na hrvatskome jeziku, radovi Grevillea Corbetta i Valentina Gesheva pisani su engleskim, a rad Ismaila Palića bošnjačkim jezikom. Radovi su u zborniku poredani abecedno.

Lada Badurina u radu *Padeži i komunikacija* raspravlja o komunikacijskoj funkciji padeža, ponajviše vokativa, koji uvijek upućuje na komunikacijski čin, i dativa, kojemu se samo jedna funkcija može nazvati komunikacijskom. S ciljem da pokaže kako između gramatike i komunikacije, odnosno između gramatičkih i pragmatičkih (pragmalingvističkih) kategorija postoje tijesne veze, uključuje pragmalingvističku komponentu u razmatranje gramatičkoga statusa tih dvaju padeža.

Branimir Belaj u svojem se radu pod naslovom *Prostorni odnosi kao temelj padežnih značenja – shematičnost i polisemija hrvatskoga prijedložno-padežnog izraza od + genitiv* posvetio semantičkoj analizi genitivnih izraza s prijed-

logom *od* metodologijom kognitivne gramatike. Specifična je genitivna značenja s prijedlogom *od* podijelio u dvije temeljne skupine. Prvu čine inačice prototipnih ablativnih značenja, odnosno značenja odvajanja ili udaljavanja jednoga sudionika scenarija, a druga se skupina sastoji od rubnijih ablativnih značenja. Autor zaključuje da sva specifična značenja kao uzročnost, kvalitativnost, tvarnost, eksplikativnost i dr. omogućuje upravo postojanje natkategorijalnoga prostorno-ga značenja, koje je zajedničko svim specifičnim ostvarajima.

Matea Birtić i Ivana Matas Ivanković u radu naslovljenom pitanjem *Jesu li akuzativne dopune uz sportske glagole objekti?* pokušavaju odrediti funkciju akuzativnih dopuna uz sportske glagole (*trčati, plivati, skočiti* i dr.). U suvremenim rječnicima ti su glagoli određeni kao neprijelazni, no u pojedinim se radovima smatraju prijelaznima. Analizom su autorice zaključile da se akuzativne dopune uz sportske glagole ne mogu smatrati unutrašnjim objektima. Daljnjom analizom pokušale su razmotriti je li riječ o pravim objektima i po čemu se od njih razlikuju. Na temelju pojedinih svojstava i sintaktičkih preoblika autorice akuzativne dopune tih glagola nazivaju izravnim objektima u gramatičkome smislu, ali istodobno nemaju sva karakteristična svojstva prototipnih prijelaznih konstrukcija, što se odnosi na to da nisu pacijensi. Dakle, u daljnjim je istraživanjima potrebno odrediti njihovu semantičku ulogu.

Greville G. Corbett u radu *A canonical approach to case in Slavonic* preispituje tradicionalni opis padežnoga sustava i predlaže kanonski pristup morfosintaktičkim obilježjima. Naime nakon raz-

matranja razmjerno uobičajenoga prikaza imenskih padežnih oblika, koji počiva na pretpostavci da je sintaksa neovisna o morfološkoj, uviđa da uređena paradigma može navesti na pogrešne zaključke o tome kao su padeži istovrijedni. Uostalom nameće se i pitanje je li u toj paradigmi skup padežnih vrijednosti potpun. Posebice se osvrće na status dativa i lokativa. Kanonskim pristupom autor stvara teorijski prostor koji će moći obuhvatiti posebne slučajeve. Zaključuje da slavenski padežni sustavi pokazuju kako se padežne vrijednosti mijenjaju po nekoliko različitih osi i nisu jedinstveno jasni i pravilni.

U radu naslovljenom *Parts of the sentence and case constructions: The case in Early Modern Bulgarian* Valentin Geshv također analizira cjelokupni padežni sustav, a riječ je o sustavu padeža u bugarskome jeziku 17. stoljeća, koji se bitno razlikovao od općeslavenskoga padežnoga sustava. Razlikuje se i od današnjega modernog bugarskog jezika, koji nema morfološke padeže. U takvu sustavu pojedini su se padežima obilježavali rečenični dijelovi prema određenoj hijerarhiji. Primjerice na vrhu je hijerarhije bio nominativ, kojim se označivao subjekt. Nadalje dativom su se označivali primatelji uz glagole davanja i govorenja te atributi. Sljedeći je na hijerarhiji bio neprijedložni akuzativ, koji je bio određen za označivanje izravnoga objekta, a zatim akuzativ u prijedložnome obliku, koji je uglavnom tvorilo priložnu skupinu.

Autori članka *Evidencijalne strategije u hrvatskom jeziku* Tena Gnjatović i Ranko Matasović pokušavaju utvrditi mogu li se neke konstrukcije smatrati eviden-

cijalnim strategijama, a evidencijalnost definiraju kao gramatičku kategoriju kojom se izražava izvor informacije na kojoj se temelji izreka. Ona kao takva u hrvatskome jeziku ne postoji, no ipak je možemo naći, kako autori kažu, ako se na nju gleda kao na kognitivnu domenu. U hrvatskome se jeziku evidencijalnost može izraziti leksičkim i sintaktičkim evidencijalnim strategijama. Sintaktičke konstrukcije s evidencijalnom ekstenzijom značenja jesu upotreba veznika *da* i *kako* s glagolima percepcije (*Gleda kako ona dolazi*, *Čujem da dolazi*), zatim konstrukcije s podizanjem na mjesto objekta uz glagole percepcije te konstrukcije s podizanjem na mjesto subjekta uz glagol *činiti se*.

U radu pod naslovom *Instrumental u hrvatskim stihovima srednjega vijeka* Amir Kapetanović i Kristina Štrkalj Despot analiziraju instrumental u hrvatskome srednjovjekovnom pjesništvu na morfosintaktičkoj i sintaktičkoj razini. Riječ je o stihovima na starohrvatskome jeziku uglavnom čakavske osnovice. Zaključuju da se u hrvatskim srednjovjekovnim stihovima značenja instrumentala, funkcije i položaji koje zauzima u rečenici ne razlikuju od onih u ondašnjoj prozi. Značenja sredstva i društva već su onda bila prototipna instrumentalna značenja. Autori su također uočili da je razgranatost instrumentalnih značenja i njihova gramatičkoga iskazivanja gotovo jednaka ili čak nešto bogatija nego u hrvatskome standardnom jeziku.

Vladimir Karabalić u svojem radu *Padeži nominalnih komplemenata imenicama u hrvatskom jeziku i njemački ekvivalenti* bavi konverzijom glagolskih komplemenata u akuzativu, dativu, lokativu i

instrumentalu te subjekta u atribut srodnoj imenici primjerice *dodjela nagrada* (< *dodijeliti nagrade*), *proslaviti rođendan* (< *proslava rođendana*) i sl. Također se dotiče statusa atributa *genitivus subjectivus* i njegove inačice u obliku posvojnoga pridjeva te se pita je li taj atribut komplement u hrvatskome jeziku. Uspoređuje određivanje komplemenata u hrvatskome i njemačkome jeziku.

U radu naslovljenom *Posvojni dativ* Branko Kuna i Ana Mikić bave se posvojnošću, osobito posvojnim dativom. Za razliku od atributnih posvojnih skupina, posvojni dativ s imenicom ne funkcionira kao imenička skupina izvan rečenice, kao što ni posjednik i posjedovani objekt nemaju kontaktni položaj u rečenici (Izađi da *ti* slomim *vrat*), te se time izrazi s posvojnim dativom podižu na mjesto sastavnoga rečeničnog člana. Posvojni se dativ smješta između predikatne i atributne posvojnosti, pa se govori o tzv. vanjskoj posvojnosti. Autori navode i semantičke i pragmatičke posebnosti posvojnoga dativa te u vezi s time činjenicu kako je u novije vrijeme u izboru posvojnoga dativa presudna semantička komponenta pogodnosti posjednika, a ne toliko neotudivost, koja je povezana s odnosima dio – cjelina.

Darko Matovac i Goran Tanačković Faletar u radu *Semantička uloga efektorra kao determinatora dativnih dopuna u neraščlanjenim jednostavnim rečenicama* u skladu s metodama kognitivne semantike analiziraju opća padežna značenja i padež tretiraju prije svega kao značenjsku, a onda i gramatičku kategoriju. U prvome dijelu rada autori opisuju shematično (opće, invarijantno) značenje dativa u hr-

vatskome jeziku. Složili su se s otprije postojećim tezama da se shematičnim značenjem živih dativnih referenata može smatrati koncept osobe mete. U drugome dijelu rada autori su opisali način na koji se značenje osobe mete ostvaruje u kontekstu neraščlanjenih jednostavnih rečenica.

U radu *Strukturni i nestrukturni padeži u hrvatskom jeziku* Milan Mihaljević pokušava odrediti koji su padeži strukturni, a koji nestrukturni. Problem je jednoznačno odrediti status tzv. objektnoga nominativa, subjektnoga genitiva i akuzativa, a osobito besprijedložnoga dativa i instrumentala. Autor smatra da se u tom određivanju padeža kao strukturnoga ili nestrukturnoga u konkretnim primjerima teorijska mjerila koja je predložila Ellen Woolford nisu pokazala kao teorijski neutralna i dovoljna. Mihaljević rad završava pitanjem je li samo razlikovanje strukturnih i nestrukturnih padeža teorijski neutralno ili je to razlikovanje svojstveno samo nekim teorijama.

Semantičko-sintaksička tipologizacija dativa u bosanskom (hrvatskom, srpskom) jeziku naslov je rada Ismaila Palića. On se bavi dativom ponajprije kao semantičkom kategorijom. Naglašava kako je ključno za razumijevanje dativa to da se upotrebljava bez prijedloga, a tipični je referent toga padeža živo biće, odnosno osoba. Besprijedložni dativ dijeli na konstituentni i nekonstituentni dativ. Prvi pripada gramatičkom ustrojstvu rečenice, što nije slučaj s drugim dativom, koji se pojavljuje kao modifikator sadržaja rečenice. U vezi s konstituentnim dativom obrađuje sintaktičke konstrukcije s tim dativom i ukratko analizira šest semantičkih tipova konstituentnoga dativa. O nekonstituentnom dativu autor kaže da

se u rečenicu uključuje na razini govornoga čina i karakter mu je isključivo pragmatički.

U radu naslovljenom *Domašaji i ograničenja lokalističke teorije padeža* Ivo Pranjković, vodeći se lokalističkom teorijom padeža, pokušava odrediti u kojoj su mjeri prostorna značenja u temeljima padežnoga sustava. Smatra da bi se u obzir trebalo uzeti samo shvaćanje pojma padežnoga sustava. Naime, ako se promatra opće značenje pojedinoga padeža, autor zaključuje da je ono apstraktnije od prostornoga značenja, što znači da značenje prostornih odnosa nije vezano za morfologiju padeža. Ako pak se padežni sustav promatra na morfosintaktičkoj razini, osobito na razini prijedložno-padežnih izraza, zaključuje se da su prostorna značenja primarna i polazišna. Najčešće se prostorna značenja i izražavaju upravo prijedložno-padežnim izrazima.

Vlasta Rišner u prvome dijelu rada pod naslovom *O uporabi nekih blisko značnih prijedložnih izraza* uspoređuje upotrebu prijedloga *k* i *na* u jeziku druge polovice 19. stoljeća, a rabe se i u suvremenome hrvatskom jeziku i zaključuje da je veliku ulogu u zamjeni tih dvaju prijedloga igralo značenje imenice kao nadređene riječi. Što se tiče izbora prijedloga *po* i *prema* u izrazima sa značenjem kriterija (tipa *prema/po njegovu mišljenju*, *po/prema njegovim riječima*), važna su morfosintaktička obilježja odrednice i pragmatička obilježja, koja se odnose na usmjerenost prema govorniku, sugovorniku ili nenazočnomu licu. Pri izricanju nazočnih osoba kao kriterija redovito se rabi prijedlog *po*, a prijedlog *prema* češće se rabi u slučaju kakve udaljenosti od govornih osoba.

Josip Silić svoj rad *Opće gramatičko značenje i njegova konkretizacija* započinje kritikom Jakobsonova gledišta o redosljedu komponenata rečenice u rusko-me jeziku. Pokazuje kako bi odnosu invarijantnosti i varijantnosti jezične jedinice trebalo pristupiti u sintaksi i u jeziku općenito. Opća (invarijantna, apstraktna) značenja autor smatra značenjima jezičnih disciplina, a pojedinačna (konkretna, varijantna) značenja značenjima jezičnih međudisciplina. Nabraja opća (apstraktna, invarijantna) značenja padeža – ime, podrijetlo, usmjerenost, podložnost radnji, mjesto i sredstvo – i smatra ih činjenicom leksologije kao discipline, dok su pojedinačna (konkretna, varijantna) značenja dio sintagmoleksologije kao međudiscipline.

U radu naslovljenom *Nominativ prema ostalim padežima* Jasna Vince analizira sintaktičke uloge nominativa kao tipičnoga strukturnog padeža. Osim što se upotrebljava za imenovanje, dolazi u još nekoliko sintaktičkih uloga. Uz pojedine je glagole nominativ predikatno ime, uz glagole nepotpuna značenja tipa *zvati*, *nazvati*, *prozvati* i sl. pojavljuje se kao predikatni proširak, a usto je i padež subjekta. Autorica primjerima navedenima u radu pokazuje kada se nominativ može zamijeniti kojim drugim padežnim ili prijedložnim izrazom.

Irena Zovko Dinković u radu *Određivanje izravnih objekata u hrvatskome: dva objekta u akuzativu* propituje definiciju izravnoga objekta u hrvatskome jeziku. Pojava dvaju izravnih objekata uz pojedine glagole navela ju je na činjenicu da se definiranjem izravnih objekata ne bi trebalo pristupati samo s morfološkoga gle-

dišta, nego bi se trebalo uključiti i semantičko gledište. U obzir bi se trebalo uzeti leksičko značenje prijelaznoga glagola i različita konceptualizacija objekata.

Kada se na jednome mjestu, kao u ovome Zborniku, nađe toliko zanimljivih, poticajnih i kvalitetnih radova u kojima se različito pristupa padežnom sustavu, rezultat mora biti hvale vrijedna knjiga, koja će zacijelo postati neizostavni dio svakoga daljnjeg proučavanja padeža. U radovima su zastupljeni svi padeži, bilo da su samo dotaknuti bilo da su detaljnije obrađeni. Pojedini su radovi posvećeni cijelomu padežnom sustavu, a pojedini obrađuju samo određene padeže. Širinu istraživanja kojom je obuhvaćena padežna problematika dokazuju različiti pristupi toj problematici: kognitivni, generativni, lokalistički, funkcionalni i dr.

Ivana Oraić Rabušić